
Socialna tipologija (kmečkih) gospodinjstev kot sestavina strokovnih osnov prostorskega in
gospodarskega načrtovanja razvoja podeželja

Author(s): Ana BARBIČ

Source: *Urbani Izziv*, No. 21/22, PLANIRANJE IN UREJANJE PODEŽELJA (december 1992 /
December 1992), pp. 40-55

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

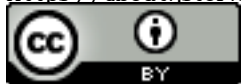
Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180192>

Accessed: 21-02-2025 18:20 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Ana BARBIČ

Socialna tipologija (kmečkih) gospodinjestev kot sestavina strokovnih osnov prostorskega in gospodarskega načrtovanja razvoja podeželja

1. Celovit pristop k razvoju podeželskih skupnosti

Usmeritev pozornosti načrtovalcev razvoja podeželja ne širi le območja njihovega dela, temveč prinaša tudi nov, celovit in interdisciplinarni pristop k razvojnemu načrtovanju. Ta zamenjuje t. i. monodisciplinarne pristope, ki temeljijo na načrtovanju razvoja znotraj posameznih sektorjev. Čeprav je tudi sektorske načrte potrebno v določeni fazi med seboj uskladiti, se celovit pristop k razvojnemu načrtovanju od sektorskega pristopa razlikuje že v samem izhodišču, ki je v tem, da izhaja iz celote, to je iz obstoječih danosti kot osnove razvojnega načrtovanja. Posamezna področja tako že od samega začetka vsaj v grobem upoštevajo stanje na drugih področjih, zaradi česar je poznejša medsebojna uskladitev področnih načrtov razmeroma enostavna.

Celovit, interdisciplinarni pristop pa se od sektorskega, monodisciplinarnega razlikuje tudi po ciljih, ki so opredeljeni celovito tako na ravni posameznika/gospodinjstva kot na ravni območja. Na ravni posameznika/gospodinjstva gre za zagotavljanje kakovosti življenja, ki ni in ne more biti opredeljena (zgolj) z normativi, ki jih je oblikovala določena družba, temveč se kot cilj celovitega razvoja postavlja zelena kakovost življenja, to pa je kakovost, kakršno si želijo prebivalci določenega območja. Prednost tako opredeljenih ciljev ni le v tem, da so uresničljivi, temveč predvsem v tem, da njihovo uresničitev prebivalci doživijo kot

uresničitev svojih želja. Ko so te uresničene, se tako rekoč samodejno pojavijo novi cilji, ki so zaradi spremenjenih razmer in nove motiviranosti prebivalcev spet uresničljivi. Razvojni proces tako v vedno večji meri uravnava konkretna podeželska skupnost sama, ne da bi se pri tem izolirala od okolja, ki jo obdaja, temveč se z njim vedno bolj intenzivno povezuje na osnovi enakovrednega partnerstva.

Seveda pa interdisciplinarnost, ki zadeva horizontalno povezovanje različnih strok in strokovnjakov na ravni projektnega območja, ne more nadomestiti vertikalnih monodisciplinarnih povezav posameznih strokovnih področij z višjimi in nižjimi ravnimi družbene organiziranosti. Interdisciplinarno usklajevanje na posameznih ravneh pa predstavlja strategijo povezovanja konkretnega projektnega območja z njegovim okoljem. Takšno povezovanje, ki temelji na enotnem informacijskem sistemu, omogoča intergriranje podatkov nižjih ravni oz. manjših enot na višjih ravneh oz. obsežnejših enotah, kar je hkrati prvi pogoj interdisciplinarnih strokovnih povezav na različnih ravneh.

V teoriji je celovit pristop k razvoju podeželskih skupnosti utemeljen in jasno opredeljen. Odprta pa so vprašanja, kako tak pristop v praksi uresničevati. Nesporno morajo najprej posamezne stroke oblikovati pristope, ki so usklajeni z modelom celovitega razvojnega načrtovanja (slika 1), nato pa jih v praksi preverjati in dopoljevati. Glede na kon-

kretne potrebe in cilje določenega območja so posamezne sestavine modela lahko bolj ali manj poudarjene, določena sestavina lahko celo prevladuje nad drugimi, vendar je v vsakem primeru potrebno upoštevati vse sestavine razvojnega modela.

V Sloveniji je bila ideja o projektnem pristopu k razvoju podeželskih skupnosti oblikovana v prvi polovici 80. let (Barbič 1985) in bila tudi v praksi preizkušena (Kovačič idr. 1987; Gabrijelčič, Barbič, Ovin 1989), kar predstavlja le nekajletni zamik za teoretičnimi in praktičnimi pristopi držav Evropske skupnosti k "integralnemu ruralnemu razvoju" (Ulbricht 1986).

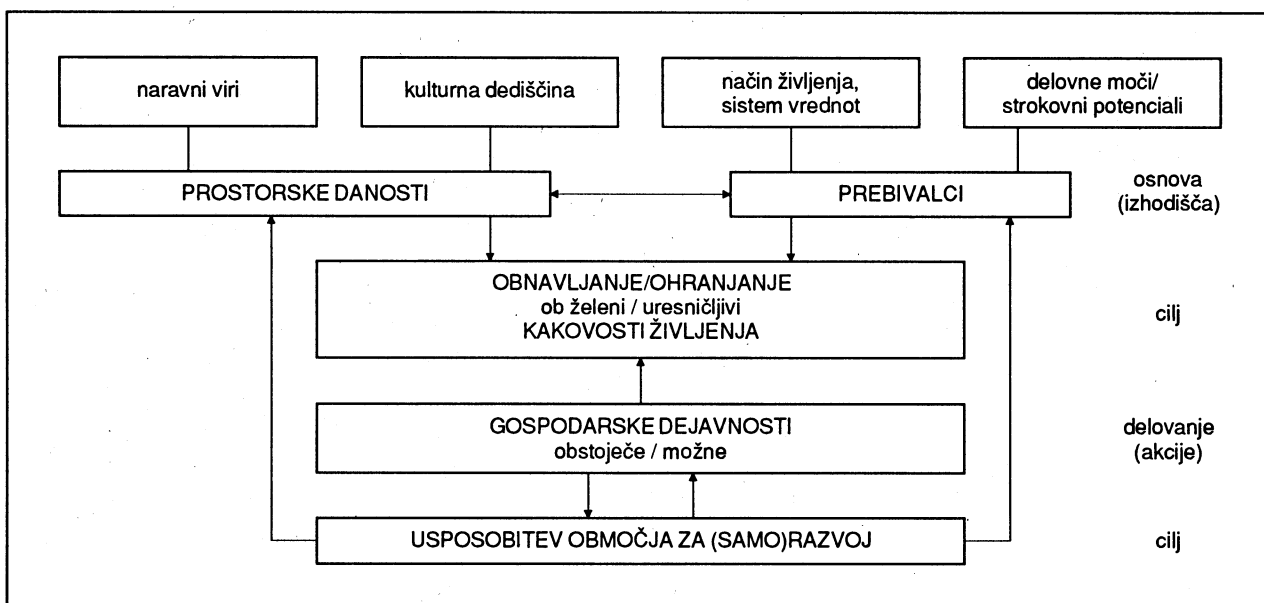
Neugodno demografsko stanje (depupulacija, staranje prebivalstva) na podeželju in nujnost njegovega presejanja ni le zadeva populacijske politike, temveč celovitega razvojnega pristopa, katerega osnovne sestavine so prostorske danosti (naravni viri in kulturna dediščina), prebivalstvo (načini življenja, sistemi vrednot) ter na njih temelječe gospodarske dejavnosti, katerih cilj je prispevati k boljši kakovosti življenja prebivalcev ob zagotavljenem ohranjanju / obnavljanju razpoložljivih virov (sustainable development) ter usposobitev projektne območja za (samo)razvoj (Barbič 1991: 19; Volker 1992: 151).

Celovit pristop k razvoju konkretne podeželske skupnosti utemeljujejo vsaj tri skupine dejavnikov:

Prvič, specifičnost oz. enkratnost neke podeželske skupnosti (Štambuk 1991: 113), ki se od drugih razlikuje tako po notranjih družbenogospodarskih dogajanjih kot po stopnji svoje povezanosti/izoliranosti s soslednjimi, predvsem urbanimi skupnostmi kot posledica intenzivnosti procesov deagrariacije in heterogenizacije podeželja, terja pristop, ki na tej specifičnosti gradi razvojni projekt.

Drugič, celovito je možno obravnavati le manjšo prostorsko enoto zaradi njene naravne in socialne homogenosti, zaradi katere je možno pri oblikovanju razvojnega projekta v kar največji meri upoštevati tako naravne kot družbenogospodarske razlike znotraj konkretne podeželske skupnosti ter tako doseči najvišjo možno usklajenost posameznih sestavin.

Tretjič, nepogrešljivo načelo celovitih razvojnih projektov, po katerem prebivalci niso le cilj, temveč tudi dejanski (so)izvajalci razvojnih programov (Barbič 1991: 105-118, Cernea, 1991), je možno upoštevati le v okviru manjše skupnosti, katere prebivalci so z njo identificirajo in so za njen razvoj tudi neposredno zainteresirani.

Slika 1: Model celovitega pristopa k načrtovanju razvoja podeželske skupnosti

2. Raziskovalni problem in cilji

Pobuda za raziskovalno-razvojni projekt Tipi (kmečkih) gospodinjstev kot sestavina strokovnih osnov prostorskega in gospodarskega načrtovanja razvoja podeželskih skupnosti je skupna ugotovitev strokovnjakov, zbranih na javni predstavitvi raziskav tematskega sklopa Prostor in varstvo okolja kot dejavnika razvoja Slovenije v Cankarjevem domu, dne 9. 4. 1990, po kateri človek ni le enota statističnih kategorij, temveč tudi član različnih družbenih skupin, na prvem mestu družine/gospodinjstva ter primarne prostorske skupnosti (naselja, lokalne skupnosti), v okviru katere zadovoljuje večji del svojih eksistenčnih in nadeksistenčnih potreb.

Podatki o socialni tipologiji družin/gospodinjstev tako bistveno dopolnjujejo podatke o prebivalcih, predvsem z opredelitvijo potreb in razvojnih možnosti posameznih gospodinjstev v določenem naselju/območju ter omogočajo prilagoditev prostorskega načrtovanja in gospodarskih naložb dejanskim potrebam in možnostim družin/gospodinjstev, ki na določenem območju živijo. Podatke o številčnosti in razpršenosti posameznih tipov družin/gospodinjstev znotraj posameznih območij pa je moč uporabiti tudi

kot eno od sestavin zasnove poselitvenega razvoja Slovenije (gl. razvojno-raziskovalni projekt L. Gosar, Zasnova poselitvenega razvoja Slovenije).

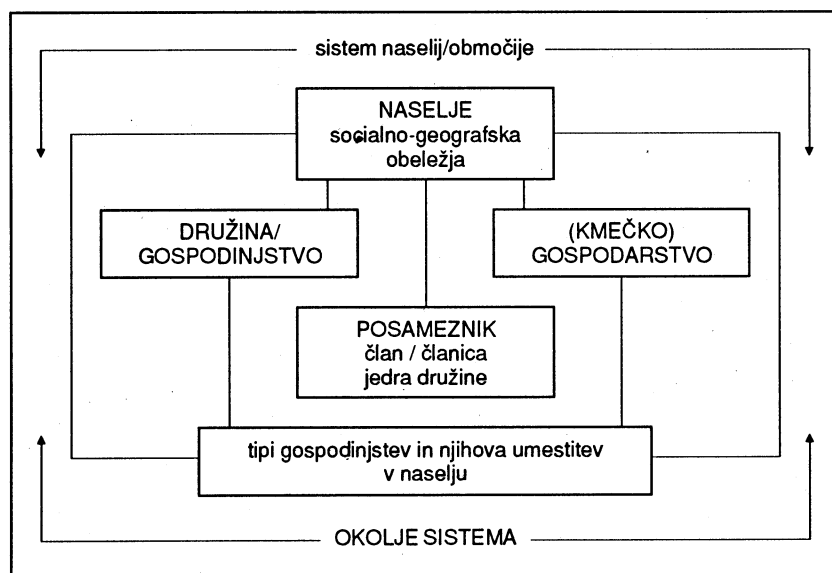
Izmed sestavin modela celovitega razvoja se omejujem na sociološko sestavino, ki po eni strani zadeva prebivalstvo določenega območja, po drugi strani pa naselje in njegovo zmožnost, da prebivalcem omogoča zadovoljevanje tistih potreb, ki jih ne morejo zadovoljevati v okviru družine/gospodinjstva (slika 2).

Temeljna enota podeželske skupnosti je torej družina/gospodinjstvo, zlasti kmečko in mešano, ki je hkrati proizvodna in potrošna skupnost, v nasprotju z drugimi gospodinjstvi, ki od obeh opravljajo le potrošniško funkcijo za svoje člane, to je trošijo dohodek, ustvarjen zunaj gospodinjstva. Kmečkim in mešanim so sorodna tudi gospodinjstva, ki se v svojem okviru ukvarjajo s kakšno drugo gospodarsko dejavnostjo (obrt, storitve). Teh je bilo še do nedavnega na slovenskem podeželju zanemarljivo malo. Z vstopom Slovenije v tržno gospodarstvo pa lahko že v bližnji prihodnosti pričakujemo razmah družinskega podjetništva oz. dejavnosti drobnega gospodarstva, s katerimi si bodo posamezniki ali več družinskih članov oblikovali in vzdrževali delovna mesta.

Poudarjanje družine/gospodinjstva kot temeljne enote podeželske skupnosti pa v nobenem primeru ne pomeni zanemarjanja posameznika, ki ima, čeprav član družine/gospodinjstva in prebivalec določenega naselja, tudi svoje povsem individualne potrebe ter pravico do zasebnosti, ki mu omogoča ohranjanje in razvoj lastne osebnosti in lastne identitete.

Raziskovalno-razvojna naloga zasleduje naslednja cilja:

- izdelati socialno tipologijo družin/gospodinjstev in jih prostorsko umestiti v karte naselij;
- ovrednotiti prispevek posameznih lastnosti družin/gospodinjstev oz. njihovih indikatorjev ter na tej osnovi določiti tiste, ki so za izdelavo socialne tipologije najbolj relevantni.

Slika 2: Sociološka sestavina modela celovitega pristopa k načrtovanju razvoja podeželske skupnosti

3. Območje in populacija raziskave

Območje raziskave je 16 naselij v Triglavskem narodnem parku (TNP). V raziskavo so bila vključena vsa gospodinjstva, znotraj njih pa še dodatno gospodar/mož ali gospodarica/žena. Podatki so bili zbrani konec leta 1991, v letu 1992 pa je bila opravljena ustrezna računalniška obdelava.

Območje raziskave je nedvomno specifično, saj gre z izjemo enega naselja (Podjelje) v celoti za demografsko ogroženo območje. Poleg tega pa sta njegova naravna in kulturna dediščina pod posebno skrbjo države. Ta je doslej odgovornost za varovanje prepuščala občinam, v okvir katerih sodijo posamezna območja TNP (Radovljica, Jesenice, Tolmin). Zato je bilo oz. je še za vsako akcijo potrebno medobčinsko usklajevanje, ki se je pogosto končalo brez skupno sprejetih dogovorov. Uprava Triglavskega narodnega parka je bila pri tem skorajda brez moči in je svoje delo opredeljevala bolj ali manj po lastni presoji.

Zaradi specifičnosti območja je metodološki pristop k oblikovanju tipologije (kmečkih) gospodinjstev posebej uporaben za razvojne projekte v demografsko ogroženih območjih, hkrati pa ga je moč uporabiti tudi v drugih, bolj razvitih območjih.

Razvita metodologija identificiranja socialnih tipov gospodinjstev v posameznih naseljih namreč v vsakem primeru omogoča opredeliti (kmečka) gospodinjstva v okviru sociološke sestavine strokovnih osnov za načrtovanje celovitega razvoja.

4. Socialna tipologija družin/gospodinjstev in kmečkih gospodarstev

4.1 Delovni model in indikatorji njegovih sestavin

Sociološka sestavina modela celovitega pristopa k načrtovanju razvoja podeželske skupnosti poleg socioloških vključuje tudi vsebine, ki sodijo v področja preučevanja drugih, vendar v vsakem primeru druž-

boslovnih strok. Gre za vsebine, ki so ali pa mejijo na strokovna področja geografije, socialne geografije, gospodarstva, agrarne ekonomike ter socialne psihologije. Razlog za to je v preprostem dejstvu, da življenje in življenjski problemi niso mono-, temveč so multidisciplinarni, zato jih ni moč niti preučevati, še manj pa reševati zgolj z vidika posamičnih strok, temveč le v medsebojni povezavi vseh, ki so za določen problem relevantne.

Tako gre izraz "sociološka sestavina" razumeti v njegovem širšem pomenu, to je v povezavi z vsebinami drugih družboslovnih strok.

Indikatorji, ki so bili izbrani kot relevantni za izdelavo socialne tipologije gospodinjstev konkretnega naselja, podeželske skupnosti ali večjega območja, zadevajo naselje, gospodinjstvo, kmečko gospodarstvo, člane jedra (kmečke) družine (gospodarja/moža, gospodarico/ženo, naslednika/naslednico) in posameznika/posameznico, v preučevanem primeru gospodarja/moža ali gospodarico/ženo kot glavnega člana/članico (kmečkega) gospodinjstva, ter vitalnost (kmečkega) gospodinjstva (slika 3).

Kot neposredni indikatorji perspektivnosti konkretnega gospodinjstva so upoštevani: skupni dohodek vseh članov oz. povprečni (mesečni, letni) dohodek na člana gospodinjstva ter možnosti in želje po uvedbi posameznih dopolnilnih dejavnosti. Vitalnost kmečkih gospodinjstev pa se dodatno opredeljuje z uporabljenimi tehnologijami kmetijske pridelave in z načrti glede kmetovanja v prihodnosti.

Posredno je stopnja perspektivnosti gospodinjstva določena z njegovo generacijsko strukturo, z viri dohodkov vključno z dohodkom iz dopolnilnih dejavnosti ter z opremljenostjo gospodinjstva. Kmečko gospodarstvo oz. njegova vitalna sposobnost pa je dodatno določena s proizvodnimi zmogljivostmi, strojno opremljenostjo, ustreznostjo delovnih moči ter z lastništvom in nasledstvom. Stratifikacijska obeležja gospodarja / gospodarice (kmečke) družine neposredno ali posredno

določajo vitalnost gospodinjstva, ki ga vodijo. Tudi zunajdelovne aktivnosti gospodarja ali gospodarice v okviru družine/gospodinjstva in zunaj njega (prostočasne dejavnosti, s katerimi se ukvarja, društva, v katera je vključen, politične aktivnosti) posredno opozarja na vitalnost gospodinjstva, ki mu pripada.

Ker posamezno gospodinjstvo v nobenem primeru ni samozadostno, saj vrsto potreb zadovoljuje v okviru naselja ali širšega omrežja naselij s centralnimi funkcijami, boljše ali slabše možnosti zadovoljevanja takšnih potreb spodbujajo ali zavirajo vitalno sposobnost posameznega gospodinjstva. Dostopnost do t. i. centralnih funkcij je zato skupaj s prometno infrastrukturo, agrometeorološkimi pogoji in velikostjo naselja opredeljena kot dejavnik vitalnosti zunaj zmožnosti konkretnega gospodinjstva.

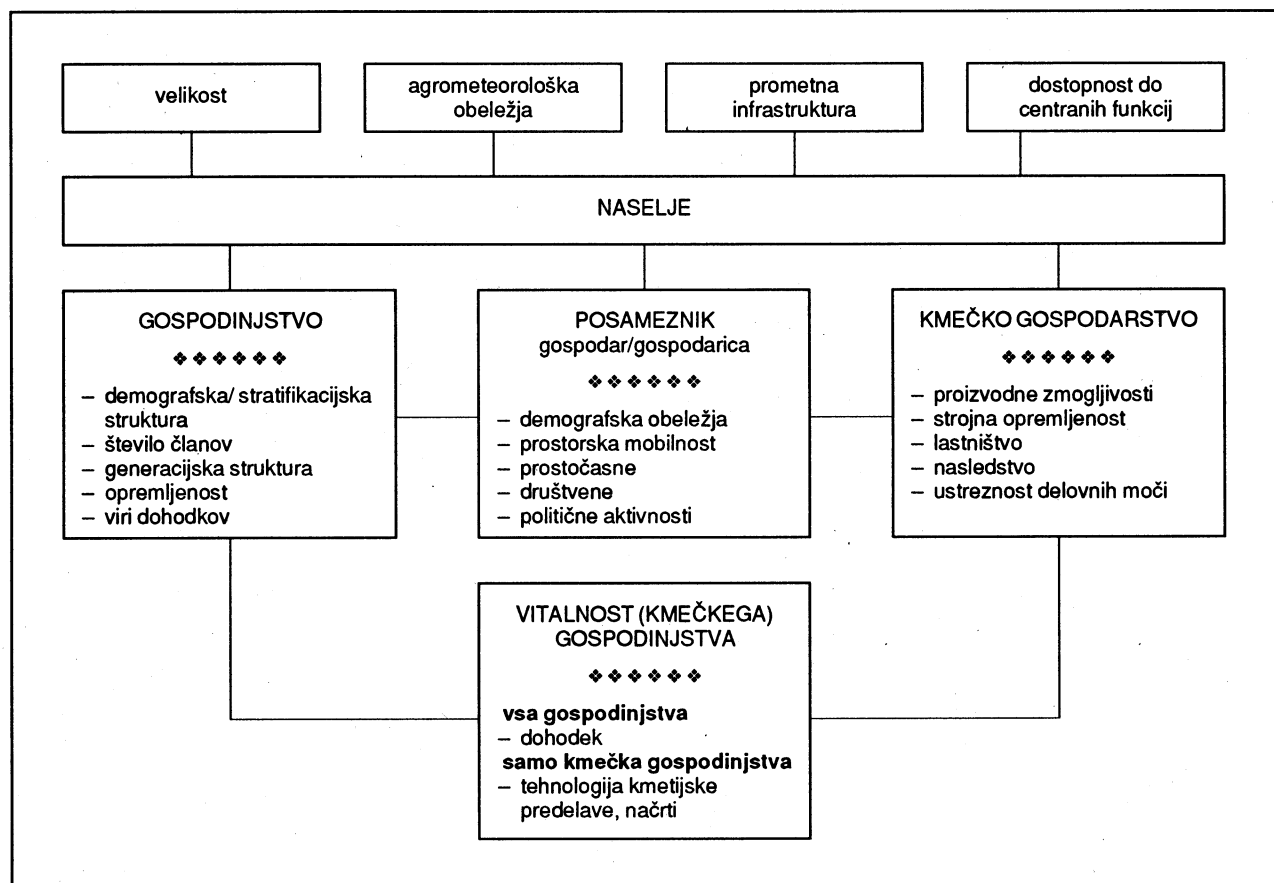
Med izbranimi skupinami indikatorjev vitalnosti konkretnega gospodinjstva (slika 3) ni vzročno - posledičnih odnosov, ali jih vsaj ni možno določiti. Pač pa med posameznimi skupinami indikatorjev med indikatorji znotraj posameznih skupin obstajajo bolj ali manj tesne povezave v smislu njihove medsebojne soodvisnosti.

4.2 Metodološki postopek

Metodološki postopek oblikovanja socialne tipologije (kmečkih) gospodinjstev na osnovi zbranih empiričnih podatkov obsega: izbor metode, izbor indikatorjev in priprava podatkov za računalniško aplikacijo izbrane metode, aplikacija metode na konkretnih empiričnih podatkih in interpretacija rezultatov.

4.2.1 Izbor metode

Za identificiranje tipov (kmečkih) gospodinjstev je bila izbrana metoda voditeljev, ki je primerna za analizo večjega števila enot. To je iteracijska metoda, ki začne z dano množico predstavnikov enot - voditeljev, priredi enote najbližjim voditeljem,

Slika 3: Indikatorji sociološke sestavine modela celovitega pristopa k načrtovanju razvoja podeželskih skupnosti

poišče centroide (težišča) tako dobljenih skupin, nove voditelje, zopet priredi enote najbližjim voditeljem itd. Postopek se konča, ko se nova množica voditeljev ne razlikuje od množice voditeljev, dobljene korak pred njo (Ferligoj, 1983:107). Gre za metodo, ki sta jo izdelala Hartigan (1975) in Diday (1980), uporabljen računalniški program CLUSE pa Batagelj (1982).

Prednost metode voditeljev pred drugimi iteracijskimi metodami (faktorska analiza) je v tem, da hkrati identificira lastnosti in njihove nosilce. Upoštewane lastnosti so opredeljene z izbranimi indikatorji, njihovi nosilci pa so posamezna gospodinjstva. Gospodinjstva z enakimi/podobnimi lastnostmi se po tej metodi združujejo v skupine, ki jih je možno pojasnjevati z lastnostmi zunanjega okolja, v obravnavanem primeru naselij in štirih gravitacijsko-funkcijskih območij, ki jim konkretna naselja pripadajo.

4.2.2 Izbor podatkov za posamezne indikatorje socialne tipologije gospodinjstev in tipologije kmetij

Za vsak izbran indikator vsake od obeh tipologij so bili pregledani empirični podatki in ocenjena njihova ustreznost za nadaljnjo računalniško obdelavo oz. za aplikacijo metode voditeljev. V več primerih so bile posamezne spremenljivke oblikovane iz večjega števila konkretnih podatkov (npr. opremljenost gospodinjstva), ki jih je bilo potrebno za potrebe izdelave tipologije primerno prirediti.

Samo v enem primeru je bil indikator, ki je sicer opredeljen kot sociološka sestavina modela celovitega pristopa k načrtovanju razvoja podeželskih skupnosti (slika 3) iz nadaljnje analize izpuščen zaradi nizke diskriminativne vrednosti za preučevano populacijo. Gre za indikator mobilnosti, po katerem 79,9 % gospodarjev/mož in 50,7 % gospodaric/žena živi v kraju sedanjega bivališča od rojstva (preglednica 1). Med tistimi, ki so se v kraj sedanjega bivališča priselili, pa gre v veliki večini primerov za notranje migracije v okviru Slovenije, od tega v večini primerov za priselitve iz dru-

gega kraja iste občine (pregled. 2). Očitno torej ne gre za velike migracijske tokove, temveč predvsem za priselitve zaradi poroke. Ob tem pa bi bilo upoštevanje imigracij nujno povezati z emigracijskimi procesi, o katerih pa ni na voljo podatkov, vezanih na posamezna gospodinjstva. Opravljena sta bila dva ločena postopka razvrščanja gospodinjstev v skupine. V prvem postopku so bila v skupine razvrščena vsa preučevana gospodinjstva (N = 349) glede na izbrane sociološke značilnosti, v drugem pa samo kmečka gospodinjstva (N = 220) ob upoštevanju njihovih specifičnih socioloških in kmetijsko-gospodarskih lastnosti.

4.3 Rezultati

4.3.1 Socialne skupine gospodinjstev glede na izbrane sociološke značilnosti in njihova (potencialna) vloga v razvoju območja TNP

Upoštevanih 15 socioloških spremenljivk zadeva na eni strani lastnosti gospodinjstva (število članov, generacijski sestav, aktivne vire dohodka, skupni letni dohodek vseh članov in povprečni letni dohodek na člana gospodinjstva, dopolnilne dejavnosti v okviru gospodinjstva - stanje, možnosti, želje in njegovo opremljenost s predmeti trajne potrošnje), na drugi strani pa lastnosti gospodarja/moža oz. gospodarice/žene kot enega od nosilnih članov gospodinjstva (starost, zakonski stan, glavni vir dohodka, pristočasne dejavnosti, članstvo v društvih, članstvo v političnih strankah). Med lastnostmi gospodarja/ gospodarice pri oblikovanju skupin (metoda voditeljev) ni bil upoštevan spol, ker te

	gospodar/mož	gospodarica/žena
- od rojstva	79,7	50,7
- se je priselil do 1945. leta	1,5	3,3
- se je priselil med 1946. in 1970. letom	9,0	27,7
- se je priselil 1971. leta ali pozneje	9,8	18,3
%	100,0	100,0
N	(266)	(300)

Preglednica 1: Gospodarji/možje in gospodarice/žene glede na to, od kdaj živijo v kraju sedanjega prebivališča

lastnosti ni moč preprosto urediti (ni argumentov, na osnovi katerih bi enemu spolu pripisali nižjo, drugemu pa višjo vrednost), niti ne izobrazba, ker ima v preučevani populaciji razmeroma nizko razločevalno vlogo (81,4 % gospodarjev/gospodaric je končalo največ 8 let šolanja). Seveda pa sta obe spremenljivki skupaj z drugimi upoštevani v diskriminacijski analizi, s katero analiziramo prispevek obeh lastnosti gospodarja / gospodarice skupaj z izbranimi značilnostmi naselja in njegove oddaljenosti od centralnih funkcij.

Anketirana gospodinjstva (N = 349) se po metodi voditeljev razvrščajo v štiri skupine, med katerimi ni hierarhičnega odnosa, temveč le odnos podobnosti oz. različnosti. (preglednica 3)

Voditelj skupine 1 je gospodinjstvo z visokimi letnimi dohodki in povezano s tem tudi visokim povprečnim dohodkom na člana gospodinjstva.

Na vodilno gospodinjstvo se veže še 29 gospodinjstev, ki skupaj z voditeljem predstavljajo 8,6 % anketiranih gospodinjstev. Najbolj verjetno gre za priseljeno populacijo gospodarsko premožnih upokojenцев in/ali še uslužbencev, ki imajo na območju TNP začasno ali že stalno bivališče. Skupina je dokaj homogena ($r = 5.208$). Z nekoliko tveganja smo ta gospodinjstva opredelili kot skupino povratnikov oz. doseljencev. Najbolj verjetno gre za ljudi, ki so se poklicno udeleževali ali se še udeležujejo zunaj območja kraja in so se po upokojitvi vrnili ali

se nameravajo vrniti. V ta namen si obnovijo domačo hišo ali si zgradijo novo. Podobno se obnašajo tudi doseljenci, ki so si območje TNP izbrali za postavitev počitniške ali stanovanjske hiše, v kateri prebijejo znaten del svojega prostega časa z možnostjo, da ta čas po upokojitvi še povečajo ali se na območje celo za stalno doselijo. Od te skupine sicer ni pričakovati gospodarske dejavnosti, lahko pa v kraju in njegovi okolici trošijo svoje dohodke in prispevajo k t. i. pasivnim virom dohodkov podeželskih skupnosti. Člani te skupine lahko posredno spodbujajo razvoj območja tudi prek informacij in vrednot, ki jih prinašajo lokalnim prebivalcem, pa tudi z aktivnim delom v različnih negospodarskih dejavnosti (izobraževalnih, kulturnih, društvenih). Seveda pa povratniki in novi doseljenci lahko predstavljajo vir konfliktov v podeželski skupnosti, že zaradi tega, ker se od lokalnih prebivalcev razlikujejo (po dohodkih, življenjskem slogu, vrednotah) in zato pogosto zbujejo zavist. Če ob tem skušajo agresivno prevzemati še vodilne vloge v skupnosti, se kaj lahko zgodi, da jih prebivalci odklonijo. Čeprav je skupina majhna, se ji prav zaradi opisanih potencialnih pozitivnih in negativnih vplivov na lokalno skupnost v razvojnih snovanjih ne gre izogniti.

Voditelj skupine 2 je gospodinjstvo, katerega gospodar/gospodarica je redno zaposlen zunaj kmetijstva, je starejši (med vsemi anketiranimi gospodinjstvi je 46,4 odstotka takšnih, katerih gospodar/gospodarica je star/stara 61 let ali več) in razmeroma dejaven v prostem času. Gospodinjstvo ima precej članov, tudi mlajših od 20 let, gospodinjstvo ima manjše število virov dohodkov (glavni vir očitno predstavlja zaposlitev gospodarja/gospodarice) in je dobro opremljeno s predmeti trajne potrošnje. Dodatno k temu pa ima gospodinjstvo možnosti za uvedbo/razširitev dopolnilnih dejavnosti ali vsaj željo, da bi se z njimi ukvarjalo, čeprav zaenkrat še nimajo možnosti. Vodilnemu gospodinjstvu te skupine je podobnih še 79 gospodinjstev, kar skupaj predstavlja slabo četrtino (22,9 %) vseh anketiranih gospodinjstev. Skupina je

	gospodar/mož	gospodarica/žena
– priselil(a) iz drugega kraja iste občine	58,9 (33)	58,9 (89)
– priselil(a) iz sosednje občine	1,8 (1)	8,6 (13)
– priselil(a) iz druge slovenske občine	28,6 (16)	25,8 (39)
– priselil(a) iz druge nekdanje jugo. rep.	1,8 (1)	4,0 (6)
– priselil(a) iz tujine	8,9 (5)	2,6 (4)
%	100,0	99,9
N	(56)	(151)

Preglednica 2: Priseljeni gospodarji/možje in gospodarice/žene glede na to, od kdaj živijo v kraju sedanjega prebivališča

precej heterogena ($r = 9.546$), na kar opozarjata vsaj dve izključujoči se lastnosti, to sta možnost za takojšnja uvedbo/razširitev dopolnilnih dejavnosti na eni strani, na drugi strani pa pripravljenost oz. želja po uvedbi dopolnilnih dejavnosti, čeprav gospodinjstvo trenutno nima za to nobenih možnosti.

Zaradi prikazanih lastnosti skupino 2 lahko poimenujemo kot skupino perspektivnih gospodinjstev. To so trenutno tudi najbolj vitalna gospodinjstva. Čeprav so zaenkrat odvisna predvsem od dohodkov iz redne zaposlitve posameznih družinskih članov, izkazujejo tudi možnosti ali vsaj pripravljenost za razvijanje dopolnilnih dejavnosti, v katerih bo moč ali celo nujno zaposlovati mlajše člane teh gospodinjstev. Vsekakor gre za gospodinjstva, ki naj imajo prednost pri dodeljevanju državne pomoči za razvoj. To bo v primeru, da so to hkrati tudi kmečka gospodinjstva, razmeroma enostavno usmerjati na osnovi podatkov o njihovi vitalnosti, kar je predmet posebne analize.

Voditelj skupine 3, ki je hkrati najštevilnejša (vključuje 144 ali 41,3 % vseh gospodinjstev) in vsaj deloma tudi zato najbolj heterogena ($r = 10.819$), je gospodinjstvo z večjim številom

članov različnih generacij, tudi najmlajše (do 20 let starosti) z več viri dohodkov, ki so najbolj pogosto kombinacija kmetijstva, gozdarstva in dopolnilnih dejavnosti, redkeje tudi redne zaposlitve nekaterih članov gospodinjstva.

Gospodar/gospodarica je starejši, lahko že vdovec/vdova. Po skupnem letnem dohodku je gospodinjstvo le malo nad povprečjem vseh gospodinjstev v TNP, po povprečnem dohodku na člana gospodinjstva pa v samem povprečju.

Pogojno perspektivna, kot lahko poimenujemo gospodinjstva tretje skupine, so tipična gospodinjstva na območju TNP. Njihove prihodnost je odvisna od notranjih kot od zunanjih dejavnikov, ki morajo zagotoviti zunaj gospodinjstve pogoje razvoja. Šele potem bodo ta gospodinjstva morda razvila lastno ini-

ciativnost v zagotavljanju notranjih pogojev razvoja. Zaradi večjega tveganja vlaganj v gospodinjstva te skupine bo vsako gospodinjstvo te skupine potrebno še dodatno preučiti in vložek tudi bolje zavarovati kot v primeru perspektivnih gospodinjstev. Glede na to, da gre za največjo skupino gospodinjstev na območju TNP, ta skupina nedvomno

SPREMENLJIVKE	VODITELJI			
	1	2	3	4
	povratniki in dosejenci	perspektivna gospodinjstva	pogojno perspektivna gospodinjstva	neperspektivna gospodinjstva
– število članov gospodinjstva	0,08	0,81	0,83	0,54
– generacijski sestav gospodinjstva	0,19	0,88	0,96	0,65
– aktivni viri dohodkov gospodinjstva	0,52	0,55	0,76	0,52
– skupni letni dohodek gospodinjstva	2,34	0,08	0,32	0,32
– povprečni letni dohodek na člana gospod.	2,31	–0,25	–0,02	–0,49
– ukvarjanje z dopolnilnimi dejavnostmi	–0,35	0,25	–0,11	0,07
– možnosti/pogoji za dopolnilne dejavnosti	0,04	0,42	–0,17	0,00
– želja ukvarjati se z dopolnil. dejavnostmi	0,21	0,49	–0,31	–0,11
– opremljenost gospodinjstva	0,12	0,71	–0,38	–0,06
– starost gospodarja/gospodarice	0,03	1,15	0,65	0,12
– zakonski stan gospodarja/gospodarice	0,25	0,28	0,49	0,43
– glavni vir dohodka gospod./gospodarice	0,01	1,38	0,45	0,49
– prostočasne aktivnosti gosp./gospodarice	0,02	0,81	–0,43	–0,02
– članstvo v družtvih (gosp./gospodarica)	0,21	0,56	–0,36	0,00
– članstvo v političnih strankah (gos./gosp.)	–0,18	0,43	–0,11	–0,13
(n = 349)	(30)	(80)	(144)	(95)
100,0 %	8,6	22,9	41,3	27,2
radius	5,208	9,546	10,819	5,177
$r_{max} = 10.81942$; P_c (kriterijska funkcija) = 2599,4; 15 iteracij				

Preglednica 3: Skupine gospodinjstev glede na izbrane sociološke značilnosti (metoda voditeljev)

terja posebno pozornost načrtovalcev razvoja - tako lokalnih kot pokrajinskih in državnih.

Voditelj skupine 4 je gospodinjstvo z manjšim številom članov, starejše generacijske strukture in manj donosnimi viri dohodkov gospodinjstva, zaradi česar je letni dohodek na člana gospodinjstva pod pov-

prečjem vseh gospodinjstev z območja TNP. Skupina je po številčnosti na drugem mestu, saj vključuje 95 (ali 27,2 %) vseh anketiranih gospodinjstev in je tudi najbolj homogena ($r = 5.177$).

Tudi neperspektivna gospodinjstva, kot smo opredelili gospodinjstva te skupine, imajo legitimnost obstoja na območju TNP. Res se zdi, da so zapisana postopnemu propadu, vendar vsaj dotlej prispevajo k ohranjanju poseljenosti podeželja. Naloga socialne politike je poskrbeti za dostojno preživetje članov teh gospodinjstev, naloga gospodarske politike pa je skupaj s socialno politikom v tem, da prispevata k revitalizaciji območja s strategijami, ki bodo vključevale tudi lastnino neperspektivnih gospodinjstev.

4.3.2 Skupine kmetij in njihova vitalna sposobnost

Vsa gospodinjstva, opredeljena kot kmečka (v lasti imajo najmanj 1 hektar kmetijskih zemljišč), so bila z metodo voditeljev razvrščena v skupine glede na naslednjih 15 oboležij:

- kmetijska zemljišča (v lasti, v najemu, oddana v najem, neobdelana) in gozd;
- opremljenost kmetije (stanje hleva, ureditev hleva, opremljenost s kmetijskimi stroji);
- tehnologija kmetovanja (način konzerviranja krme, uporaba potrjenega semena za krompir);
- dohodek od prodaje kmetijskih pridelkov in lesa;
- socialna obeležja kmetije kot gospodarskega obrata (ustreznost delovnih moči, lastništvo, nasledstvo, načrti kmetije).

Preučevane kmetije se glede na upoštevane obeležja razvrščajo v 4 skupine (preglednica 4).

Voditelj prve skupine je kmetija z (relativno) visokim dohodkom od prodaje kmetijskih pridelkov in lesa, je dobro opremljena s kmetijskimi stroji, ima nov ali adaptiran in sodobno urejen hlev ter spodbudne načrte za kmetovanje v prihodnje. Označimo jo lahko kot vitalno kmetijo. Vodilni kmetiji je podobnih še

SPREMENLJIVKE	VODITELJI			
	A	B	C	D
	vitalna kmetija	neizrazita kmetija	potencialno propadajoča kmetija	propadajoča kmetija
- kmetijska zemljišča v lasti	1,22	-0,39	-0,19	0,41
- kmetijska zemljišča v najemu	0,28	-0,20	0,13	-0,40
- kmetijska zemljišča oddana v najem	0,25	-0,18	-0,24	3,21
- neobdelana kmetijska zemljišča	0,46	-0,02	-0,23	0,43
- gozd v lasti	1,00	-0,40	-0,02	-0,03
- stanje hleva	1,05	-0,17	-0,13	-0,87
- ureditev hleva	1,28	-0,24	-0,20	-0,60
- opremljenost kmetije s stroji	1,45	-0,49	0,01	-0,90
- uporaba potrjenega semena za krompir	0,28	0,03	0,02	-0,99
- način konzerviranja krme	-0,08	1,03	-0,96	0,03
- dohodek od prodaje kmet. izdelkov in lesa	1,49	-0,48	-0,09	-0,42
- načrti za kmetovanje	1,25	-0,38	0,04	-1,20
- ustreznost delovnih moči	0,24	0,03	0,07	-1,25
- lastništvo kmetije	-0,26	0,01	0,11	-0,11
- nasledstvo	0,45	-0,14	0,08	-0,81
radius	8,140	5,391	6,240	6,496
(N = 220)	(36)	(83)	(87)	(14)
%	16,4	37,3	39,5	6,4
$r_{max} = 8.14057$; P_c (kriterijska funkcija) = 2341,2; 15 iteracij				

Preglednica 4: Skupine kmetij glede na izbrane družbenogospodarske značilnosti (metoda voditeljev)

35 drugih kmetij, kar skupaj predstavlja 16,4 odstotka vseh kmetij z območja TNP.

Gre torej za kmetije, ki so lahko vzor drugim kmetijam v določenem naselju in kot take nosilke razvojnih snovanj in uresničevanja razvojnih načrtov. To pa v nobenem primeru ne pomeni, da naj država najprej podpre te kmetije in iz njih napravi t. i. vzorčne primerke s predpostavko, da bodo najbolj uspešni kmetiji potem samodejno sledile tudi druge. Ne gre le za to, da druge kmetije v največjem številu primerov nimajo potrebnih sredstev za najbolj potrebne vložke v svoj gospodarski obrat, država pa jim ne more pomagati ali vsaj ne v tolikšni meri, kot je pomagala vzorčnim kmetijam, temveč gre tudi za dejstvo, da je vzor drugim lahko le kmetija, ki jo druge želijo posnemati tudi zaradi njenih socialnih lastnosti (pripravljenost sodelovati in pomagati, notranja organizacija dela, enakopravnost med člani gospodinjstva, znanje ipd.). Morda bi v posameznem naselju kazalo vse vitalne kmetije povezati v razvojno jedro in ga postopoma širiti s pritegnitvijo drugih kmetij, ki imajo vsaj minimalne možnosti za razvoj.

Voditelj druge skupine je neizrazita kmetija, ki jo odlikuje predvsem sodoben način konzerviranja krme (krmo tudi silira), je pa hkrati razmeroma slabo opremljena s kmetijskimi stroji ter ima zelo skromne dohodke (če jih sploh ima) od prodaje kmetijskih pridelkov in lesa. Prihodnost kmetij te razmeroma obsežne skupine (37,7 % vseh kmetij) je odvisna tako od notranjih sprememb gospodinjstva / gospodarstva in tudi od zunanjih razvojnih spodbud. Brez teh bo večji del kmetij te skupine drsel po stopnji vitalnosti oz. zmožnosti revitalizacije navzdol.

Voditelj tretje skupine je kmetija, ki jo označuje predvsem klasična tehnologija konzerviranja krme (sušenje sena v kozolcu/na sušilih). Ker ni opaziti nikakršnih spodbud za oživitvev kmetovanja, smo skupino 86 kmetij, ki pripadajo temu voditelju, poimenovali kot potencialno propadajoče kmetije. Skupina

vključuje kar 39,5 % vseh kmetij in je tako kot skupine neizrazitih kmetij (37,3 %) ne gre izpustiti iz razvojnih snovanj, saj skupaj vključujeta dobre tri četrtine (77,2 %) vseh kmetij na območju TNP, kar nesporno terja njihovo upoštevanje. Seveda pa strategij za obstoj in razvoj kmečkih gospodinjstev obeh skupin ne gre iskati le v kmetijstvu, temveč tudi, če ne celo predvsem, v dopolnilnih ter neproizvodnih dejavnostih območja (turizem, usluge) v okviru celovite razvojne usmeritve območja TNP oz. njegovih posameznih družbeno-prostorskih območij.

Voditelj četrte skupine je propadajoča kmetija, ki praktično nima več pogojev za revitalizacijo. Velik delež zemljišč oddaja v najem, predvsem zato, ker ima mnogo premalo lastnih delovnih moči, nima naslednika in namerava opustiti kmetovanje. Kmetija že sedaj ne upošteva sodobnih tehnologij pridelave (ne uporablja potrjenega semena za krompir), je izredno slabo opremljena s kmetijskimi stroji, s starim, dotrajanim hlevom in njegovo staro ureditvijo (jasli ob steni in ročno spravilo gnoja). Glede na to, da gre za najmanjšo skupino kmetij (6,4 %), gre rešitve za stanovanjska in gospodarska poslopja iskati predvsem kot ohranjanje stavbne dediščine, ki bi jo bilo moč uporabiti/prirediti za nekmetijske dejavnosti, medtem ko bi bilo za kmetijska zemljišča vredno iskati rešitve v smeri njihove prodaje sosednjim kmetijam.

Delež kmečkih gospodinjstev (spomnimo se, da so v obravnavani raziskavi kot kmečka opredeljena vsa gospodinjstva, ki imajo v lasti najmanj 1 hektar kmetijskih zemljišč) v preučevanih naseljih (preglednica 5) na območju TNP je vse prej kot zanemarljiv.

Prav tako pa ni zanemarljiv delež nekmečkih gospodinjstev, med kateri ne sodijo le gospodinjstva lastnikov počitniških hišic - ta so z izjemo počitniško najbolj privlačnih naselij zelo verjetno v manjšini -, temveč so med nekmečka uvrščena tudi, verjetno celo predvsem, gospodinjstva, ki so se izločila iz matičnih kmečkih gospodinjstev. Gre za otroke kmetov, ki niso mogli ostati na

kmetiji (podedoval jo je eden izmed bratov ali sester), niso pa želeli ali niso zaradi objektivnih okoliščin mogli zapustiti rojstnega kraja. Ostali s v njem, si zgradili hišo ali adaptirali stanovanje v hiši staršev. Število dveh gospodinjstev v isti hiši nikakor ni zanemarljivo (40 ali 11,5 % vseh gospodinjstev)! Dodatno k temu pa so zelo verjetno tudi nekateri dediči/dedinje oz. nasledniki/naslednice opustili kmetovanje, ker so že ali pa se še bodo odločili, da bodo pridobivali dohodek iz drugih dejavnosti. Če so kmetijska zemljišča obdržali, s kmetovanjem pa se ukvarjajo zgolj za samooskrbo ali/in vsaj del kmetijskih zemljišč ne obdelujejo ali jih oddajajo v najem, so njihova gospodinjstva lahko perspektivna, njihovo kmetijsko gospodarstvo pa neizrazito ali propadajoče (preglednica 8). Če med gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom lahko uvrstimo tudi vsa ali vsaj nekatera od šestih gospodinjstev, katerih po tri stanujejo na isti hišni številki (2 primera v naselju Soča) in

katero od štirih gospodinjstev (1 primer iz Loga pod Mangartom), ki prav tako stanujejo na isti hišni številki, pa bi bilo potrebno dodatno preveriti.

4.3.3 Povezanost tipov kmetij s socialnimi tipi njihovih gospodinjstev

Iz opravljene analize socialnih skupin/tipov gospodinjstev in skupin/tipov kmetij tako rekoč neizogibno sledi hipoteza, da obstaja pozitivna povezanost obeh: čim bolj vitalna je določena kmetija, tem bolj perspektivno je njeno gospodinjstvo, in obratno: čim bolj je kmetija propadajoča, tem manj perspektivno je njeno gospodinjstvo z vidika njegove socialne strukture.

Podatki o povezanosti tipov kmetije s socialnim tipom njenega gospodinjstva (preglednica 6) takšno hipotezo dodatno osvetljujejo z ugotovitvijo, da je socialna vitalnost preučevanih kmečkih gospodinjstev nižja kot vitalnost njihovega kmečkega gospodarstva. Tako je med vitalnimi kmetijami kar 58,3 % takih, katerih gospodinjstva so neperspektivna (50 %) ali pogojno perspektivna (8,3 %). Delež tovrstnih gospodinjstev je v drugih tipih/skupinah kmetij seveda znatno višji: med potencialno propadajočimi kmetijami se povzpne na 66,7 %, med neizrazitimi (73,2 %) in propadajočimi kmetijami (78,5 %) pa se približa ali preseže tri četrtine vseh gospodinjstev, ki so opredeljena kot pogojno perspektivna ali kot neperspektivna.

Ugotavljamo, da obstoj in razvoj družinskih kmetij na območju TNP ni ogrožen zgolj zaradi družbeno-gospodarskih značilnosti samih kmečkih gospodarstev, temveč dodatno ali celo v večji meri zaradi socioloških (demografskih) lastnosti kmečkih gospodinjstev. Lahko celo rečemo, da je marsikatera kmetija zapisana propadu predvsem zaradi neperspektivnosti njenega gospodinjstva.

Tovrstnim splošnim ugotovitvam pa je potrebno dodati spoznanje o izjemah, ki kaj lahko postanejo pravilo.

NASELJE	število anketiranih gospodinjstev	delež kmečkih gospodinjstev	
		N	%
Soča	62	34	54,8
Koprivnik	60	40	66,7
Gorjuše	48	36	75,0
Log pod Mangartom	40	13	32,5
Trenta	37	30	81,8
Podjelje	20	16	80,0
Zgornja Radovna	16	6	37,5
Lepena	15	8	53,3
Zadlaz-Čadrg	13	5	38,5
Zadlaz-Žabče	10	7	70,0
Bauščica	6	5	83,3
Tolminske Ravne	6	5	83,3
Čadrg	5	5	100,0
Radovna	4	3	75,0
Strmec	4	1	25,0
Perniki	3	3	100,0
N	349	220	63,0

Preglednica 5: Delež kmečkih gospodinjstev v preučevanih

Gre za podatke, po katerih je na primer med potencialno propadajočimi kmetijami kar 22,6 % takih, katerih gospodinjstva so opredeljena kot perspektivna, ali za podatek, po katerem je med neizrazitimi kmetijami 43 % takih, katerih gospodinjstva so pogojno perspektivna. Medtem ko gre v prvem primeru najbolj verjetno za gospodinjstva, ki dohodek pridobivajo iz nekmetijskih virov in zato kmetovanje opuščajo, pa gre v drugem primeru za nekakšno stanje nedoločenosti oz. nihanja med oživitvijo kmetovanja in med njegovim opuščanjem. Za kakšno gospodarsko usmeritev se bodo ta gospodinjstva odločila pa ni odvisno zgolj od njih samih, temveč tudi, če ne predvsem od državne kmetijske politike ter od strategij regionalnega in lokalnega razvoja.

Večina (78,2 %) od desetine preučevanih kmetij, katerih gospodinjstva sodijo v skupino povratnikov in doseljencev, je opredeljenih kot neizrazite ali potencialno propadajoče kmetije. Njihovim lastnikom je kmetovanje najbolj verjetno le konjiček, ne pa resna gospodarska dejavnost. Ker gre za majhno skupino kmetij, njihova kmetijska usoda ne more bistveno vplivati na stanje in razvoj kmetijstva v preučevanem območju, lahko pa lastniki takih kmetij prispevajo k ohranjanju kulturne krajine.

4.3.4 Prostorska umestitev socialnih skupin in skupin kmečkih gospodinjstev na primeru naselja Podjelje ¹

Z umestitvijo posameznih socialnih skupin gospodinjstev in skupin kmetij v karte naselij (1 : 5000) dobimo dodatne, to je prostorske informacije o posameznih tipih gospodinjstev in kmetij. Kot primer predstavljamo naselje Podjelje (slika 4).

Naselje Podjelje se nahaja na nadmorski višini od 675 do 1050 m, kar ga uvršča v tip razloženega naselja. Gospodinjstva so locirana v treh zaselkih s 4 do 6 gospodinjstvi (manjše skupnosti), 5 gospodinjstev (od skupnega števila 20 gospodinjstev) pa je na samostojnih lokacijah.

Šest gospodinjstev je opredeljenih kot perspektivnih, tri kot pogojno perspektivna in deset kot neperspektivnih. Med 16 kmetijami so tri vitalne, trinajst pa propadajočih. Med vitalnimi kmetijami ima ena perspektivno gospodinjstvo, 2 pa neperspektivno. Med ostalimi 13 kmetijami imata dve perspektivno, tri pogojno perspektivno in osem neperspektivno gospodinjstvo. Prav teh osem, to je polovica vseh kmetij v naselju, terja posebno pozornost. Kot posamezna gospodinjstva in posamezni kmetijski obrati nimajo obetavne prihodnosti. Nedvomno pa vsaj nekatera med njimi lahko

	A		B		C		D		SKUPAJ	
	vitalna kmetija		neizrazita kmetija		potencialno propadajoča kmetija		propadajoča kmetija			
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
1 – povratniki in doseljenci	8,3	(3)	10,4	(9)	10,7	(9)	14,3	(2)	10,4	(23)
2 – perspektivna gospodinjstva	33,3	(12)	16,3	(14)	22,6	(19)	7,1	(1)	20,9	(46)
3 – pogojno perspektivna gospodinjstva	8,3	(3)	43,0	(37)	29,8	(25)	71,4	(10)	34,1	(75)
4 – neperspektivna gospodinjstva	50,0	(18)	30,2	(26)	36,9	(31)	7,1	(1)	34,5	(76)
skupaj N	99,9	(36)	99,9	(86)	100,0	(84)	99,9	(14)	99,9	(220)
%	14,6		37,7		39,5		6,4		100,0	

Preglednica 6: Povezanost tipov kmetij s socialnimi tipi njihovih gospodinjstev (N = 220)

Slika 4: Prostorska umestitev socialnih tipov gospodinjstev in tipov kmečkih gospodarstev

predstavljajo razvojni potencial sosednjih gospodinjstev/kmetij oz. celotnega naselja. To pa ima glede na južno, čeprav strmo lego in bližino večjega turističnega središča Bohinjske Bistrice ob asfaltni cestni povezavi dobre možnosti za usmeritev v (kmečki) turizem. Gospodinjstva, ki se bodo odločila za kmečki turizem, pa bodo ob odkupu/najemu zemljišč in stavb propadajočih kmetij z neperspektivno socialno strukturo lažje uvedla/razširila to dejavnost, hkrati pa bodo ob razvitem turizmu dobile nove razvojne možnosti tudi ostale kmetije, katerih osnovni vir pridobivanja dohodka bo (ostalo) kmetijstvo.

Povezava socialnega tipa gospodinjstva in tipa kmečkega gospodarstva z naravnimi in antropogenimi danostmi območja je torej nujno izhodišče za opredelitev razvojnega programa za določeno območje.

5. Povzetek in zaključki

Ob upoštevanju izbranih družbeno-gospodarskih podatkov (priloga 1) so se vsa preučevana gospodinjstva razvrstila v štiri skupine ali tipe, ki smo jih poimenovali kot povratnike in doseljence, kot perspektivna, kot pogojno perspektivna in kot neperspektivna gospodinjstva. Povratnikov in doseljencev, ki izstopajo od drugih gospodinjstev predvsem po najvišjem skupnem dohodku in najvišjem povprečnem dohodku na člana gospodinjstva, ne obravnavamo v povezavi z drugimi skupinami gospodinjstev, ker v neposredno okolje verjetno ni (dovolj) usidrana. Za tri skupine avtohtonih gospodinjstev pa velja splošna ugotovitev, da je stopnja njihove perspektivnosti nedvomno odvisna od življenjskega cikla, v katerem se gospodinjstvo trenutno nahaja, z dodatkom, da imajo pogojno perspektivna gospodinjstva večje možnosti za bližnji prehod v skupino perspektivnih gospodinjstev kot tista, ki so zaenkrat opredeljena kot neperspektivna, čeprav v konkretnem razvojnem projektu velja dodatno proučiti tudi potencialne, ki jih anketna raziskava ne more zajeti.

Glede na to, da raziskava zadeva območje, ki je v celoti demografsko ogroženo in hkrati posebnega nacionalnega pomena kot območje naravne in kulturne dediščine, so za prostorske in gospodarske posege vanj posebej relevantni kmetje, ki na območju živijo, saj so tradicionalne kmetijske dejavnosti od nekdanj preživljale prebivalstvo ter zagotavljale tako poseljenost območja kot ohranjanje kulturne krajine. Zato se zdijo empirične ugotovitve o skupinah/tipih kmetij in o njihovem obsegu še posebej relevantne za celostno razvojno politiko območja TNP, posebej pa še za kmetijsko politiko, kajti v preučevanem območju gre kmetijstvu nesporno pomembna vloga. Dejstvo, da je na območju le 16 odstotkov vitalnih kmetij, terja poglobljen razmislek o ostalih 84 odstotkih, za katere se bodo bodisi pokazale nove razvojne možnosti in spodbude, bodisi se bo vsaj del 77 odstotkov neizrazitih in potencialno propadajočih kmetij slej ko prej pridružil tistim, ki so že sedaj označene kot propadajoče.

Posamezno preučevano gospodinjstvo opredeljujejo njegove notranje lastnosti (sociološke in gospodarske) kot tudi značilnosti fizičnega in socialnega okolja, v katerem je umeščeno. Identificirane skupine vseh gospodinjstev in dodatno skupine kmečkih gospodinjstev temeljijo sicer zgolj na notranjih lastnostih gospodinjstev in kmečkih gospodarstev, pojasnjena pa so tako s fizičnimi kot socialnimi lastnostmi okolja oz. območja, v okviru katerega gospodinjstvo kot celota ali njegovi člani kot posamezniki zadovoljujejo vrsto življenjskih potreb.

Dostopnost do oz. oddaljenost od krajev s centralnimi funkcijami in prostorska označitev vsakega gospodinjstva v okviru naselja pa dodatno osvetljujejo dejavnike, ki določajo pripadnost posameznega gospodinjstva in do neke mere celo vseh gospodinjstev v določenem naselju določeni skupini/tipu.

Umestitev vsakega tipa gospodinjstva in tipa kmetije v konkretno naselje podoba o njem dopolni s podatki o prostoru (lega, naravne danosti, cestne povezave ipd.).

Med dejavniki, ki najbolj razločujejo ugotovljene socialne skupine/tipe gospodinjstev in skupine/tipe kmetij med seboj, posebej izstopa dejstvo, da dostopnost gospodinjstva tako vseh kot zgolj kmečkih gospodinjstev do krajev s kulturnimi ustanovami (javna knjižnica, kinodvorana) nima nikakršne razločevalne vloge. Iz tega je moč sklepati, da je območje z njimi zelo slabo opremljeno ali da prebivalci najprej potrebujejo zagotovljene možnosti zadovoljevanja vsakodnevnih potreb družine/gospodinjstva, šele nato pa bodo želeli tudi kaj več kot le trgovino, šolo in cerkev.

Podatki o pripadnosti vsakega gospodinjstva v določenem naselju konkretnemu socialnemu tipu gospodinjstva in tipu kmetije skupaj s podatki o fizičnih in socialnih lastnostih širšega območja, ki mu naselje pripada, dajejo načrtovalcem rabe prostora in gospodarskega razvoja možnost istočasnega upoštevanja družbenogospodarskih lastnosti posameznega in vseh gospodinjstev v določenem naselju ali širšem območju v načrtovanju rabe prostora in gospodarskih dejavnosti posameznega gospodinjstva, naselja, skupine naselij, občine in regije. Seveda pa mora vsako mikro načrtovanje poleg konkretnega stanja, individualnih/lokalnih/območnih možnosti upoštevati še splošne razvojne usmeritve države, ki na osnovi poznavanja konkretnega stanja, v obravnavanem primeru tipov gospodinjstev in tipov kmetij, predvidi in predpiše okvirno prostorsko rabo in možne gospodarske dejavnosti v posameznih območjih države.

Uporabnost v obravnavani raziskavi dobljenih informacij je možno preveriti samo v konkretnem razvojnem projektu/projektih v okviru območja TNP kot eno strokovnih sestavin razvojnega načrtovanja. O tem, da so informacije o socioloških lastnostih gospodinjstev in informacije o družbenogospodarskih lastnostih posameznih kmetij kot tudi o številčni zastopanosti ter prostorski usmeritvi posameznih tipov gospodinjstev in kmetij v določenem območju relevantne za prostorsko in gospodarsko načrtovanje, najbrž ne

more biti nobenega dvoma. Možno je le, da bodo konkretne izkušnje o uporabnosti tovrstnih informacij za celovito razvojno načrtovanje izpostavile nove dejavnike, probleme in vprašanja, ki bodo terjali dograditev uporabljene metodologije. Ta pa bo možna le, če se bo predstavljena metodologija uporabljala kot način pridobivanja socioloških informacij kot sestavine strokovnih osnov prostorskega in gospodarskega načrtovanja v konkretnih razvojnih projektih na različnih območjih Slovenije. Ko bo metodološki postopek tako praktično preverjen kot teoretično izpopolnjen, ga bo moč tudi uradno priporočiti kot način pridobivanja ustreznih socioloških osnov razvojnega načrtovanja.

Na tej točki pa se strokovno delo sreča s političnimi odločitvami bodisi v smislu povezovanja in dopolnjevanja, bodisi v smislu konfliktnosti obeh področij družbenega delovanja. Dokler strokovno delo poteka le v skladu s teoretsko-empiričnimi razmišljanji in preučevanji znotraj ene ali več strok (v preučevanju podeželja so monodisciplinarni pristopi možni le v začetnih fazah, pozneje pa se morajo nujno povezati z ugotovitvami drugih relevantnih strok), se morebitna konfliktnost teoretskih paradig in/ali empiričnih ugotovitev rešuje razmeroma enostavno s strokovnimi pristopi. Reševanje konfliktov med strokovnimi ugotovitvami in političnimi odločitvami pa je seveda mnogo bolj zahtevno in zapleteno opravilo.

Republika Slovenija z Zakonom o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij (27. december 1990) ter na njem temelječih odlokih sicer namenja pozornost in finančno podporo razvoju najbolj obrobni območij slovenskega podeželja, hkrati pa zanemarja njegov večji del, ki bi ga bilo moč razvijati le v dobro zastavljenem konceptu razvoja širših območij/regij ali pokrajin. Obrobna ali demografsko ogrožena območja se namreč lahko razvijajo le v povezavi s svojim zaledjem oz. le kot zaledje večjih središč, kot del razvojnih načrtov širših območij (Verlič-Dekleva 1990: 125-140; Kuhar 1991:43-53).

Pomanjkljivost omenjenega zakona pa ni le v tem, da demografsko ogrožena območja obravnava bolj ali manj izolirano, temveč pri odločanju o (so)financiranju z izjemo (so) financiranja infrastrukturnih objektov obravnava izolirano celo posamezne enote (gospodinjstva, posameznike) znotraj njega.

Avtorica je pristop Republike Slovenije k pospeševanju razvoja manj razvitih območij natančneje opredelila že v prvi fazi obravnavanega raziskovalno-razvojnega projekta (priloga 5) ter nakazala nujnost njegove dopolnitve s strokovno-raziskovalnim delom. Opravljeno raziskovalno delo, predstavljeno v tem poročilu, pa izpostavlja vrsto konkretnih problemov, ki jih je moč uspešno rešiti le tako, da se strokovne ugotovitve vgradijo v razvojna snovanja prostorsko zaokroženih območij. Celotno več, razvojne usmeritve posameznih prostorskih območij morajo biti najprej določene z razvojnimi usmeritvami Slovenije, nato pa izdelane razvojne strategije konkretnih prostorskih območij in v njihovem okviru razvojni načrti posameznih enot (naselij, gospodinjstev, posameznikov). Pri tem pristopu bo možno tudi opredeliti, ali gre družinske kmetije ohranjati predvsem kot pridelovalce živeža, predvsem kot zadrževalke poseljenosti podeželja ali kot oboje ter v skladu s sprejeto odločitvijo usmerjati in podpirati njihov razvoj.

prof. dr. Ana Barbič, dipl. soc., Biotehniška fakulteta, Oddelek za Agronomijo, Ljubljana

Opomba

¹ Karto naselja Podjelje je za potrebe predstavljene analize priredila Majda Čuček-Kumelj, dipl. ing. geod., ki je v karto vnesla tudi podatke o pripadnosti posameznih gospodinjstev določenemu socialnemu tipu in tipu kmetije ter dodala prostorsko interpretacijo njihove razporejenosti v naselju.

Viri

Barbič, Ana. Idejna zamisel celovitega razvoja manj razvitega ruralnega območja. IB - revija za planiranje. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, 1985, 4, str. 19-30.

Barbič, Ana. K "novemu" pojmovanju ruralnosti. Barbič, A. (ur.). Prihodnost slovenskega podeželja. Novo mesto, Dolenjska založba, 1991, str. 15-30.

Barbič, Ana. Prebivalci kot cilj in kot nosilci razvojnih projektov podeželskih skupnosti. Barbič, A. (ur.). Prihodnost slovenskega podeželja. Novo mesto, Dolenjska založba, 1991, str. 105-118.

Batagelj, Vlado. Priročnik za program CLUSE. Ljubljana, FSPN, 1982, 30 str.

Cernea, Michael M. (ur.). Putting People First: Sociological Variables in Rural Development. World Bank, Oxford University Press, 1991, 575 str.

Diday, E. idr. Optimisation en classification automatique. INRA, Le Chesmayn, 1980.

Ferligoj, Anuška. Razvrščanje v skupine - izbrane teme. Ljubljana, FSPN, 1983, 132 str.

Gabrjelčič, P., A. Barbič, R. Ovin. Koncept dolgoročnega razvoja Spominskega parka Trebče. Ljubljana, 1989, 93 str. + priloge.

Gosar, Lojze. Raziskovalno-razvojni projekt Zasnova poselitvenega razvoja Slovenije. Ljubljana, Urbanistični inštitut Slovenije (v delu).

Kovačič, Matija in sod. Razvojni projekt Trebnje. Projektna študija, II. in III. del. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, oktober 1987, 51 str. + dodatki (poročilo o projektu).

Jambrek, P., V. Kozmik, M. Hafner-Fink. Priprava datoteke indeksov. Razredna struktura sodobne jugoslovanske družbe. Ljubljana, Raziskovalni inštitut FSPN, 1988, 83 str.

SPSS-X User's Guide. 3rd Edition. Chicago, Ill. 1988 by SPSS Inc., 1072 str.

Štambuk, Maja. Socjalna dinamika u seoskoj zajednici. Društvene promjene u prostoru. Zagreb, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1991, str. 105-127.

Ulbricht, Tilo L. V. (ed.). Integrated Rural Development. Gravenhage, Nationale Raar voor Landbouwkundig Onderzoek, 1986, 251 str.

Volker, Kees. Adapted Farming Systems for a Rural Landscape. Sociologia Ruralis. Van Gorcum, 1992, 1, str. 146-162.